

új korszak áll be irodalmunkban. A felvilágosodás bajnokai újhodást sürgetnek, új eszméket hirdetnek, új formákra mutatnak rá. A régi az avult is, egyszerre szeretnék a múltat a feledés leplébe burkolni. Gúnynyal szólnak mindarról, a mi régi, együgyű és ósdi. Gúnynyal a Hallerek nyelvéről, a Hármas Historiáról és a Telemachus-fordításról is. A Gesták vallásrajongó hősei nem ebbe a satyrával, rationalista eszmékkel telített hajporos légkörbe valók. A középkor csodás hitvilága nem felelhetett meg a paróka-kor ízlésének. Elfeledték, megvetették. Az a szellem, melyet Bessenyei hozott az irodalomba, megsemmisíté, útját vágta ama hatásnak, melyet a Gesta Romanorum a magyar műköltői irodalomra gyakorolhatott volna.

Dr. LÁZÁR BÉLA.

A WITTEMBERGI AKADEMIÁN A XVI. SZÁZADBAN TANULT MAGYAR IFJAK LATIN VERSEI MINT FORRÁSMŰVEK ÉS PÓTLÉKOK A MAGYAR ATHENASHOZ.

Van a m.-vásárhelyi evang. ref. kollegium könyvtárában a többek között egy több apró füzetből összekötött könyv: «Collectanea Varia» címmel. E kis füzetkék latin verseket tartalmaznak túlnyomólag, melyeket a magyar tanuló ifjak írtak Wittembergben 1586—1589-ben egymásnak, amint egyik vagy másik onnan haza indúlt. Ezek tehát búcsú-, üdvözlőversek és ezekben ottan-ottan az illetők körülményeire és viszonyaira vonatkozó adatok is foglaltatnak. Van ezeken kívül a colligatumban két oratio és egy utazási leírás s végre a keresztények kicsiny sergének győzelme a törökön Szikszónál 1588. okt. 8-án.

Az említett években 25—30 magyar tanuló volt Wittembergben, külön társaságot alakítottak, seniort választottak magoknak, ki feje, igazgatója volt a társaságnak. Decsi Czimor János, a «Syntagma institutionum juris imperialis et ungarici» hírneves írója és kitűnő történész, 1587 július 26-án érkezett Wittembergbe a gondviselésére bízott négy erdélyi

nemes ifjúval: Bánffy Ferencz, Kornis György, Sombori Sándor és Budai Mártonnal, * Kovácsoczi Farkas testvérével. A magyar társaságnak 23 tagja volt, s Decsiékkel lett 28. E jelentékeny szám igazolja Bod Péter azon állítását, hogy «urak és nemesek gyermekei Pataviumba, Bononiába, Párisba, Londonba, Genfbe, Kölnbe, Wittembergbe, Heidelbergbe osz-
kolákba, udvarokba, országokba a látásért, hallásért elmen-
nek vala, úgy hogy annyi tanult, tudós nemesi úri rend egy-
szer, mint akkor, — Géczy J. kormányzósága alatt — ebben a
kicsiny hazában nem találtatott.» (Polikarpus 42. l.)

Itt felsoroljuk azokat a magyar ifjakat, kik abban az időben Wittembergában tanultak:

Gyulai B. (=uzás) Mátyás 1585—1587-ig volt Wittembergben Varsányi János és Bihari Lukácscsal, s együtt is jöttek haza májusban.

Verseket írtak hozzá: Mencius Boldizsár, Debreczeni Tankó Miklós, ki tiszteletét küldi Siderius János tarczali, és Gönczi György debreczeni papoknak, Tolnai István, Szamosközi R. Sándor. Ez is üdvözli versében a debreczeni papokat, Gönczi Györgyöt és Laskai Jánost. Tolnai verséből úgy látszik, tanári pályára készült:

Ergo pannonicis, magne vir, o scholis

Ferto suppetias, auspice jam deo.

Artes quasque juvenus

Optat, te duce consequi.

(A—B_{II} ív = 6 levél.)

Varsányi János Gyulai Buzás Mátyással és Bihari Lukácscsal ment Wittembergbe 1585-ben s ugyan velök tért haza 1587 május havában s így két évig folytatta theol. és philos. tanulmányát. Üdvözlő verssel kísérték távozásakor: Grönenberg Simon wittembergi nyomdász, Mencius Boldizsár, Schonfelt Gergely, Tolnai S. János, Félegyházi István, Collado Tivadar genfi franczia. (A—B ív = 8 levél.)

Ugyan *Varsányi*hoz külön címlappal ellátott 4 levélből

* Kornis Gy., Sombori S. és Budai Márton kevés ideig maradtak Wittembergben; mert már aug. 16-án a heidelbergi egyetemen iratták be nevöket az egyetem anyakönyvébe.

álló búcsúelegiát írt Csaaholyi János, ki Tolnai Vinczének is üdvözlését küldi. Ez 1575-ben tanult Wittembergben.

Csanádi János volt a wittembergi egyetemen a magyar társaság seniora s 1588 január 22-én indult haza. Bod hármat említ meg azok közül, kik távozásakor verseket írtak hozzá: Németi Ferenczet, Frislinus Nicodemust (poeta laureatus et Comes Palatinus) és Szamosközi R. Sándort. Csanádi ekkor már meg volt híva papnak, a mint Frislinus írja:

Eia age Csanádi, cui iam commissa docendi
Munia, Pannoniam pasce, sed arte gregem.

Búcsúverseket írtak még hozzá, a mint a 14^a levélből álló füzet mutatja: Cibradi Mihály, Krakói T. Demeter, Eszlári F. Demeter, Máriássy Zsigmond markusfalvi, Pécsi Zsigmond pécsújfalusi, Tankó Miklós debreczeni és Tasnádi R.(=uber) Mihály, 1605—1618-ig erdélyi ref. püspök.

(A füzetből hiányzik C₁ és az utolsó a. levél.)

Bod azt írja Csanádiról: Hogy jó versíró volt, azt kezembe akadott deák versei eléggé bizonyítják. Én a colligatumban ezen verseket találtam:

Félegyházi Tamás sírjához 14 sor, Siderius János, tarczali paphoz vigasztaló vers, Anna nevű 14 hónapos kis leánya halálakor, és epitaphium. Gimesi Forgách Mihály «De peregrinatione» oratójához epigramma 12 sor és losonczy Bánffy Farkashoz is epigramma Decsi Cz. János Hodoeporiconja előtt 20 sor. Csanádit — a mint Cibradi írja versében — a hős, tudós és vallásszerető Forgách János küldötte Wittembergbe.

Debreczeni Tankó Miklós. Két évnél tovább tanult Wittembergben s 1588 szeptember 29. írtak hozzá búcsúverseket barátai és honfitársai: Decsi Cz. János görögül, Jodocus András theol. doctor és professor Wittembergben, Szt. Dávidnak latin versbe szedett 121. zsoltárával kíséri hazamenő útjára. Mencius Boldizsár, a peripatetica philosophia rendes tanára a wittembergi academián, Némethi Ferencz görögül, Debreczeni N. Ferencz, Liszkai Demeter és Szamosközi R. Sándor. Tankó, Gyulai Mátyás- és Csanádi Jánoshoz írt búcsúverseket és Siderius Jánoshoz vigasztaló sorokat. (A—B = 8 l.)

Tolnai S. (=artorius = Szabó) János. 1587. ment Wit-

tembergbe s másfél évet töltött ott, mert már 1588 szeptemberben haza indult, haza hívták Debreczenbe a gymnasium igazgatására.

Hic tua dum studia efformavit Phœbus ad Albim,
Unica hyems abiit, messis et altera erat.

Hazatérésekor búcsúverseikkel kísérték: Mencius Boldisár professor, Pécsi Zsigmond, Decsi Czimor János, Cibradi Mihály, Tolnai Ferencz, Garai János és Szamosközi R. Sándor. Ő Varsányi Jánoshoz írt egy verset 1587 máj. 8. (A—B ív = 8 levél, 4-r.).

Pécsi Zsigmond, újfalvi. Előbb a strassburgi egyetemen tanult s onnan ment Wittembergbe. 1589 márczius végén tért vissza hazájába. Udalricus Simon, Heltsoranus György, Gerlach Melchior, Decsi, Cibradi és Debreczeni N. Ferencz irtak búcsúverseket hozzá; ő pedig írt Forgács Mihály, Csánádi János és Tolnai S. Jánoshoz.

Bod Péter oláhújfalusi eredetűnek írja az Olt folyó mellett Fogaras megyében. Én péchújfalusinak vélem inkább, minthogy a nemes Péchi család fészke Péchújfalu. Decsi is Hodoeporiconjában Péchit és Máriássit egymásmellett «nobilissimi juvenes»-nek nevezi.

Garai János, tolnai. Két évet töltött Wittembergben s 1589 aug. tért haza. Honfiai közül Thuri Márton, Liszikai Demeter és Tasnádi Ruber Mihály kísérték verseikkel, idegen vagy nemmagyar barátai közül Gerlach, Henricus Majus doctor és professor a wittembergi egyetemen, és Dresserus Máthé Lipcséből. Érdekes ezek között az utolsónak prózában írott búcsúja, hol elmondja a magyar társaság foglalkozását, hogy ott vitatkoznak, szónoklatokat tartanak és semmit el nem mulasztanak, a mi a műveltség és bölcsesség megszerzésére és növelésére tartozik. Megemlékezik Rákóczi Zsigmondról, mint Mágocsi Gáspár successoráról, a kinek költségén tanult Garai. És igéri, hogy írni fog Rákóczi vitéségéről in prooemio millenarii sexti isagoges historicæ, ha biztos leírást kap Rákóczitól. Üdvözetét küldi Rákóczinak és az ő titkáranak: Tiffanus Jánosnak, továbbá Szegedi Tamásnak, Nagytályai Bertalannak, Thuri Máténak, Gönczi Györgynek, Debreczeni Mihálynak, Károlyi Andrásnak, Gyulai Já-

nosnak, Lökös Bálint és János tanult és tudós férfiaknak Bátorban.

Üdvözlő verset írt Garai Tolnai S. (= artorius = Szabó?) Jánoshoz.

Eszlári F. Demeter 1589 szeptember elején indult haza, miután tanulmányait szerencsésen bevégezte. A mint a hozzá írott versekből kitetszik, papi pályára készítette magát. Búcsúverseket írtak hozzá: Thuri Márton, Liskai Demeter, Decsi Czimor János és Boervei János. Ő maga Csanádi Jánoshoz írt egy verset.

Szamosközi R. Sándor 1589 ben szept. 3-án indult vissza Wittenbergből, miután a bölcsészeti és theologiai tudományokban 3 év alatt magát kiképezte, Debreczeni S. János hozzáírott búcsúverse eme sorai szerint:

Munera ter Cereris fuerant demessa per agros,
 Lectaque ter fuerant munera, Bacche, tua.
 Dum procul a patria peregrinas missus in oras,
 Albidos ad ripas usque remotus agis.
 Sedulus hic vatium volvens monumenta sacrorum
 Excolis ingenium nocte dieque tuum.
 Haud secus ingenuas addiscis strenuus artes
 Atque profanorum scripta diserta virum.

Egri Gergely provisor Várad várában és Köveskúti Márton ugyanott rationista, voltak pártfogói, kik dúsan segítettek külföldi tanulása alatt s tiszteletökre verset is írt (*Carmen encomiasticum*), melyben *patroni liberalissimi* nevezi őket. Ezek segélye nélkül nem is tarthatta volna fenn magát külföldön 3 évig. Mert hogy a költői tehetségű fiatal ember anyagilag inkább a szegényebb sorsúak osztályához tartozott, «Elegia valedictoria» című költeményének e soraiból következtethetjük:

Samusii ad resonas recubans in margine ripas,
 Abditus aut viridi carmina valle canam.
 Seu casa, sive meas ibi rustica villa camoenas
 Excipiet gratans omnibus hospes ero.

Ugyanezen költeményében említi több patronusát és Mæcenását, mint Gönczit, az ékes szavú papot, Pesthit, Derecskeit és Szathmárit, kiket vágyva vágyik látni.

Búcsúverseket írtak hozzá: Mencius Boldizsár, Francius Farkas, Ungvári F. János, Cibradi Mihály, Liskai Demeter, Debreczeni S. János, Ferberus Fridr., Felinus Ádám (cheh.). A 12 levélből (A—C ív) álló kis füzetet Szamosközi «Elegia valedictoria» költeménye zárja be (C ív).

Ezen hozzáírott versek közül az Ungvárié sejteti, hogy Szamosközi inkább tanári, mint lelkészi pályára készült:

I pede felici et patriæ succurre ruenti,
Pannoniæ et fructus studiorum impende tuorum —
Gymnasiis, formes studiosa corda iuventæ.

Ugyan Ungvári írja le azon tudományágakat, melyeket Szamosközi üzőtt és folytatott s a melyekben nem középszerű jártassággal bírt. Ilyenek a régi bölcsek művei, a görög és latin költők, a kiknek nyelvén maga is könnyűséggel ír akár hősi, akár Naso módjára pórverseket; képes erős logicával megczáfolni a pápák tévtanait, bírja a zsidó nyelvet, érti a növénytant, tudja mindazokat, a miket az ó- és újtestamentomi könyvek tartalmaznak.

Colligatumunkban 7 verse van: Siderius Jánoshoz vigasztaló vers, Félegyházi Tamás sírjára epitaphium, Gyulai Mátyás, Csanádi János, Tolnai S. János és Tankó Miklóshoz búcsúversek s végre Elegia valedictoria-ja. A «Carmen encomiasticum in honorem Gregorii Agriensis et Martini Köveskúti patronorum» írott verse hiányzik könyvünkéből. Mindezen ovidiusi könnyűséggel írott versei igazolják Bod Péter azon állítását, hogy Szamosközi «a poezist jól tudta s a versíráshoz volt indulatja is». (Athenas 282. l.).

Tolnai A. (= rtopoeus = Sütő?) *István* 1587. ment a wittembergi egyetemen Tököli Bálint pártfogója segítségével, hol két évet töltött s a mint Várallyai Arelius Simon verse mutatja, papi pályára készült.

1589. szeptemberben indult hazájába. Marthi Mihály, besztercebányai, Liskai B. Demeter és Várallyai Arelius Simon írtak búcsúleveleket hozzá. 4 levél.

Forgács Mihály báró, gimesi. A strassburgi egyetemről jött a wittembergibe 1587. s ezen alkalommal írta és tartotta a magyar tanulók társaságában a következő czímű beszédet:

Oratio de peregrinatione et ejus laudibus; cum ex in-

signi Argentoratensi, quo ante missus fuerat in celeberrimam Witebergensem Academiam venisset, in inclito nationis Ungaricæ Coetu Witebergæ scripta et habita a Michaële Forgács, libero Barone in Gymes. Witebergæ 1587. 4-r. A—D ív = 16 levél a cízzel és epigrammákkal együtt, melyeket Csanádi János, Krakkói T. Demeter, Máriási Zsigmond és Pécsi Zsigmond írtak. 1589. febr. 2-án hazájába visszatérésekor Heltsoranus György írt hozzá 6 levél terjedelmű ecclogát, külön cízlappal. Az egyetem rector magnificussá választotta. Tudós értekezéseket írt s a tudósokkal levelezést folytatott. Fraknoi Vilmos nem említi Forgácsot a strassburgi egyetem magyar tanulói között. Atyja, Forgács Simon báró, főpohárnok, anyja Pemflinger Orsolya. Mint katona 1594. Hardegg vezérlete alatt Komáromnál táborozott. Meghalt 1603. Neje volt Derencsényi Kata, kitől gyermekei nem maradtak.

Sárközi D. Bálint. Bod röviden csak annyit említ róla, hogy Rákóczi Zsigmond taníttatta a németországi iskolákban, és tett közönséggé egy deák oratiót e világnak szemléléséről. Ezen oratio teljes címe: Oratio de modo considerationis primi principii ex natura et dispositione universi: quatenus videlicet congruere et cum ipsa revelatione possit. Witebergæ in inclito nationis Ungaricæ coetu scripta et habita a Valentino D. Sárközio Ung. Anno M.D.LXXXVIII. 4-r. Az első, A ív = 4 levél; cím, két epigramma Forgács Mihálytól és Debreczeni N. Ferencztől versben és Sárközi 1588 aug. 1-én Wittembergben prózában írott ajánló levele Rákóczi Zsigmondhoz, Borsod- és Hevesmegyék főispánja, egri kapitányhoz, mint pártfogójához. (Az oratio kezdődik a B íven és terjed G ívig = 21 levél, melyek lapszámozva is vannak = 1—42 l.) Ajánló levelében elmondja, hogy Rákóczi, miután isten jóságát tapasztalta a csatákban s harci vitézségét diadallal és sikerrel koronázta, ez által arra indított, hogy a hazai magasabb tudományosságot és műveltséget előmozdítsa s a vallás és egyház ügyét felkarolja, emelje, virágzásra juttassa a saját költségén külföldi egyetemekre küldött tanuló magyar ifjak által. Így küldötte el két év előtt (1586) Miskolczi Boldizsárt. Nehány hóval azután: Eszlári Demetert, Garai Jánost és engem (Sárközi). És ezen nemes buzgóságban neje is versenyez vele, ki Debreczeni Ferenczet

hozzánk adta útitársúl. Két évet töltött Wittembergben. Ajánló levelét az oratióhoz Wittembergben 1588 aug. 1-én írja s ugyanezen év november 1-én a heidelbergi egyetemen iratkozott be.

*Decsi Czímor János*ról elég terjedelmesen ír Bod Athenásában; Toldy Ferencz Decsi J. «Magyar historiája» előszavában Pest, 1866; Ballagi Mór, Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai című munkájában, Budapest, 1882; és végre a marosvásárhelyi ref. kollegium történetében (15—29 l.) e sorok írója. E négy életrajz kiegészíti egymást és itt csak egyik művéről «Hodoeporicon itineris», melyet Bod Péter is említett, akarunk pár szót szólani, mint egyetlen példányról, mely e Collectanea-ban megvan egészen és hiány nélkül. Toldy Ferencz e munkát nem találta meg — mint írja — sem a magyar és erdélyi, sem a külföldi könyvtárakban 1866-ban, valamint a magyar akadémiának eziránt közrebocsátott felszólítása is siker nélkül maradt.

Az egész mű 18 levélből áll (4-r.) cízzel s elől és hátul hozzáadott versekkel, antithesissel stb. Könyvészeti pontos leírását hozni fogja Szabó Károly Régi Magyar könyvtárának III. kötete rövid idő alatt. Itt csak tartalmáról szólunk röviden:

A zsidók és magyarok történetének összehasonlítása. Mint Izrael nemzetségét a Pharaók kegyetlen uralkodásától megszabadította s a szolgaságból kihozta s a Kanaán földre telepítette isten: úgy hozta ki a magyarokat is Ázsia belsejéből Attila és a hét kapitány vezetése alatt a tejjel és mézzel folyó Pannonia földre 373-ban. A mint továbbá isten Ábrahám nemzetségét nem csak biztos földdel és lakóhelylyel ellátta, hanem az ő tiszta ismerete felől is fölvilágosította s az emberiség üdvére czélzó örök akaratját is szent prófétái és apostolai által kijelentette: úgy a magyarokat is Geiza és az ő fia István király alatt az ő igéjének buzgó hirdetői által a legsűrűbb sötétségből a maga tiszta ismeretére vezette (990). Mint a zsidóknak, úgy a magyaroknak is hős királyokat, fényes diadalokat, erős városokat adott, — bővséget, gazdagságot nyújtott gabonában, borban.

Fölhozza itt Attilát — Nagy Sándorhoz hasonlítva — Bélát, Geizát, Istvánt, Hunyadi Jánost, Mátyást, Báthori Ist-

vánt, Kinizsi Pált, Zrínyi Miklóst, főlemlítvén nevezetesebb tetteiket. Ezen hősök verték vissza — úgymond — az ottomán támadásokat és védték meg Németországot és a többi keresztény nemzeteket, a török hódítás ellen.

Nem mellőzi el Magyarország legújabb (1587) előharcosait sem. Zrínyi Györgyöt, Nádasdi Ferenczet és Battyáni Boldizsárt, kik augusztus végén a Zalamegyét kegyetlenül pusztító törökök 9000-ből álló seregét szétverték, megszalasztották s a keresztények legnagyobb ellenségét, Sesuvárt, a koppányi és pécsi pasákkal elfogták s így a mohamedánokon igen fényes diadalt nyertek. A mi seregünkől csak 17 közkatona esett el.*

Ezek elbeszélése után a magyar nemzetet ért szerencsétlenségek és csapások előadására tér át s azon kor szokása és felfogása szerint adja elő, mint orthodox (református) theologus az okokat, melyekkel istent haragra ingerelték és sujtoló kezeit magokra vonták a magyarok. És ezt főleg az istentől való elhajlásban, az Arianus, Eutyclus-féle hitszakadásokban keresi és véli találni (1570). Ezen újítók isten egyszerű népét megmérgezték.

A barátok ellen is kikel, hogy a pápai tévelygéseket akarván terjeszteni Erdélyben, Kolozsvárt iskolát nyitottak (1581).

A csapások: László király bukása Várnánál (1444) és Lajosé Mohácsnál a nemességgel együtt; Belgrád, Eszék, Sziget, Pécs, Esztergom, Buda, Temesvár és más igen erős váraknál az ország nagy részének részint elpusztítása, részint elfoglalása a török által. Az isten vitézkedő egyházának jeles támaszai, tudós papjai: Melius Péter, Balsarati Vitus János, Szikszai Fabricius Balázs, Károli Péter, Hellowoeus Bálint, Paksi Mihály, Félegyházi Tamás, Beregszászi Péter, Tarakonyi Mátyás, Derecskei János, Kazai János és mások vagy az előbbi években vagy a jelen évben virágzó korukban az égi hazába költöztek. Az iskolák elszéledtek, elpusztultak; dühöngő pestis, éhség, terméketlenség, égés, pusztulás mindenütt; az uralkodók kegyetlensége, az emberek romlottsága.

* Szalay László szerint nyolcz ezer volt a török sereg; ebből két ezeret megöltek; 1300-at elfogtak a magyarok; 19 zászlót és 1100 paripát zsákmányul ejtettek.

Mindezen országos csapások megfigyelése — így folytatja tovább — indított téged azon elhatározásra, hogy a le-sujtott hazán semmi egyébbel nem segíthetni, mint az ifjak taníttatása és kiképeztetése által; hogy a fiak járjanak, halad-janak mindenkifölött a kegyességben, szent és feddhetlen életben és más erényekben, mert így lesznek kedvesek és áldottak isten előtt, s így működhetnek legnagyobb sikerrel mind a haza, mind a fejedelem, mind saját családjuk jólé-tének, boldogságának előmozdításán.

Ily czélből indította el Bánffi Farkas, Decsi vezetése alatt, fiát Ferenczet külföldi egyetemre tanulás végett Bon-czidáról 1587 május 18-án. Azon napcn érkeztek Maros-Vásárhelyre (akkor Székely-Vásárhely); innen két nap alatt Homoród-Szentpálra. Itt Kornis Farkas királybíró hozzájuk adta György nevű fiát és Brassóig vitte és kísérte el őket. Brassóban Kovacsóczi Farkas és Kornis Gáspár társasá-gokhoz csatlakoztak, kiket a fejedelem Varsóba küldött az országgyűlésre. Előadja itt a követség küldésének célját, Báthori István érdemeit, vitézségét s hőstetteit. Tovább foly-tatja ezután utazásuk leírását. Brassóból Kézdivásárhelyre, innen az ojtózi szoroson keresztül nagy küzdelemmel és fá-radsággal jutottak Moldovába, Tatrosba.

Itt következik Oláhország rövid leírása.

Tatrosból Bákóba, innen Szucsávába, Halicsba, Lembergbe s végre megérkeztek Varsóba és Varsóból Danzigba, Stet-tinbe, Berlinbe s innen Wittembergbe érkeztek július 26-án, hol a magyar társaság tagjait* nagy örömmel találták és szívből üdvözölték.

Leírta mindazon helyeket, vizeket, a kisebb és nagyobb községeket, városokat s azok lakóinak természetét, vallását, míveltségi állapotját, politikai viszonyát stb., a hol újtjok át-vezetett; terjedelmesebben Forum romanumot, hol a Moldva

* Wittembergben a következő magyarokat találták: Forgács Mihály, Csa-nádi János, Cibradi Mihály, Miskolczi P. Boldizsár, Debreczeni T(=ankó) Miklós, Tolnai István, Turi Márton, Liskai Demeter, Korkai T. Demeter, er-délyi, Némethi Ferencz, Boervei Mihály, Mohi András, Tolnai S. János, Fél-egyházi István, Szentpéteri Péter, Debreczeni B. Miklós, Szamosközi Sándor, Eszlári F. Demeter, Sárközi Bálint, Szepsi Lentulus János, Debreczeni N. Fe-rencz, Máriási Zsigmond, ujfalvi Pécsi Zsigmond.

folyón átkeltek hajón, Szucsavát, Lemberget, Varsót és Danzigot s a miket ezekben láttak.

Három, gyászverseket tartalmazó külön füzet van még a «Collectanea»-ban. Ezeket is a witembergi egyetemen tanuló magyar ifjak írták:

1. Félegyházi Tamás, debreczeni pap halála alkalmával.
 2. Károli Gáspár, gönczi pap, a bibliafordító nejének, Annának, Gáspár nevű 10 éves fiának és Sára és Margit nevű kis leányainak s másoknak is: Károlyi László, Károlyi Péter, Szini István és Bocskai Klára Csapi Jánosné halálokra.

3. Siderius János, tarczali pap, 14 hónapos korában elhunyt Anna nevű leánykájának emlékére.

Az elsőnek címe: Epicedion in obitum theologi clarissimi stb. . . . Thomæ Félegyházii, qui . . . quievit Debrecini, anno 1586. 16. die mensis januarii inter octavam et nonam vespertinam. Scriptum a Stephano Félegyházio fratre. Addita sunt epitaphia quædam tum a fratre moestissimo, tum vero ab aliis quibusdam nationis Ungaricæ studiosis. Witebergæ, 1587. 4 r. (A—C ív = 12 levél.)

A címlevél 2. lapján Félegyházi István ír a debreczeni tanácsnak s okát adja, miért írta az epicedion-t, hogy t. i. Gyulai János, a debreczeni iskola igazgatója és Csorba István elénekelték, elsiratták kedves testvérét, de a hála indítja őt is, sőt a kötelesség jogosan parancsolja, hogy fájdalmát gyászversben kiöntse korán elhunyt testvére halála fölött. Ezt követi Csaholyi Jánosnak az epicedionra írott epigrammája. A Félegyházi epicedionja 5 levél és más apró versei, epitaphium stb. 2 levél. Az egyikben azt írja, hogy Hellopœus Péter és Chrysopœus István és F. Tamás egy sírban pihennek. A második epitaphiumot közölte Bod P.: «Hungarus Tymbaules»-ben (29—30. l.) és itt úgy említi Félegyházi Istvánt, mint a debreczeni iskola igazgatóját. Gyászverseket írtak még: Csánádi János, Czibradi Mihály, Miskolczi P. Boldizsár, Taraczk János debreczeni és Szamosközi R. Sándor.

A második füzet: Lugubres elegiæ et epitaphia varia in obitum generosorum et egregiorum virorum D. Ladislai Carolii, D. Stephani Schinii, D. Nicolai Walkai, generosæ D. Claræ Boczkoi, clarissimi viri D. Petri Carolii, lectissimæ

conjugis, Annæ — clarissimi et doctissimi viri D. Casparis Carolii, filii ejusdem Casparis et filiarum Saræ Margaritæque. Conscripta pietatis et gratitudinis ergo ab Andrea Carolino, Joh. Budæo, Stephano Czorba et Francisco Vasarhelino. Anno 1587. Nyomatási hely nincs kitéve. 4-r. A—C_{II} ív = 9 levél, mert az A_{II} hiányzik.

Károli András, Budai János, Csorba István és Vásárhelyi Ferencz írtak elegiákat ezen füzetben, kik 1584 jegyeztettek be a wittembergi anyakönyvbe.

Károli András 1588-ban már S.-Patakon volt tanár s innen küldött Wittembergbe a magyar társulat pénztárának három év alatt 2 frtot és fél tallért. Sírverseket írt: Károli László jóltevője emlékére kettőt, egyik Bod Tymbaules-ében is olvasható (30. l.) meghalt 1587-ben. Szini István emlékére, meghalt 1587-ben, mely szintén megvan a Tymbaules-ben ugyanazon lapon, hol az előbbi. Könyvünkben *Schiniinek* van írva, Bodnál *Szini*. — Bocskai Klárához, néhai eszeni Csapi János özvegyéhez, meghalt 1586 febr. 23. — Károli Péterhez, ki előbb Kolozsvártt volt tanító, azután a váradi iskola igazgatója, 1568—1569-ben váradi prédikátor, 1572-től kezdve tiszavidéki püspök. Bod azt írja halála idejét illetőleg, hogy a XVI. század vége körül történt; de 1587 után ez nem lehetett, mert akkor az 1587-ben kiadott füzetben nem jelenhetett meg az ő epitaphiuma. Igen valószínű, hogy az 1586—87-ben országszerte dühöngött pestis ragadta ki az életből.

Károli Gáspár, a bibliafordító gönczi pap és kassavölgyi esperes nejét, *Annát*, 10 éves *Gáspár* nevű fiát és *Sára* s *Margit* nevű két kis leányát is akkor vitte sírba a ragályos járvány, kiknek hasonlóan gyászsorokat szentel Károli András.

Budai János, az anyakönyvi beírás szerint Joh. Tonsor Budensis,* tehát budai Borbély János két gyászverset írt a füzetbe: Valkai András emlékére, meghalt 1585 és Károli Gáspár hasonnevű 10 éves fia halálára. *Csorba István*, debreczeni, és Károli Gáspárné és három gyermeke s Valkai

* Budai János 1586 szept. 23-án a heidelbergi egyetemen jegyeztetett be (Joannes Budæus), Károli András és Csorba Istvánnal együtt.

Miklós halálukra írt elegiákat. *Vásárhelyi Ferencz*,* Károli Gáspár kis leánya: Margit halálára írt gyászverset.

A *harmadik füzet* Siderius János tarczali pap, 14 hónapos korában 1586 decz. 11-én elhalt *Anna* nevű gyermeke emlékére és az atya vígasztalására írott verseket tartalmazza. Nyomatott Wittembergben (1586—87?) A—B ív = 8 levél.

Siderius J. maga is írt verset kis leánya halálára, melyet Bod felvett Tymbaules-ébe (28. 1.).

Részint epitaphiumot, részint vígasztaló verseket írtak a szülőkhöz: Tolnai Fabricius Tamás, s.-pataki pap, Csanádi János, Czibradi Mihály, Szepsi W. Balázs, Tankó Miklós, Miskolczi P. Boldizsár és Szamosközi Sándor.

Tolnai Fabricius Tamást említi Bod is az Athenásban (298. 1.), hogy «a versírásra szép tehetsége volt, bizonyosság arról az ő vígasztaló versei, melyekkel Siderius Jánost vígasztalta, midőn Anna nevű egyetlen egy leányát kesergené». Egyetlen egy verse van itt Fabriciusnak, mely 20 sorból áll és Bod idézi a hat első sort.

Egy más kis füzetet is tartalmaz még könyvünk, melynek írója nem magyar ugyan, de tartalma Magyarországra, a szikszói csatára vonatkozik, s az ott elesett magyarok közül néhányat névleg megemlít: czélszerűnek tartjuk ezen oknál fogva röviden érinteni. A füzet írója: Frenzelius Salamon, czíme: Victoria pusilli christianorum exercitus contra legionem turcicam obtenta ad oppidum Sixo in Ungaria, anno Christi 1588. die 8. octobris. Authore Deo Summo exercituum principe: Recensente vero Salom. Frenzelio Uratisl. P. L. Cæs. (= poëta laureatus Cæsareus) Az ajánló levelet prózában írta II. Rudolfnak Prágában 1588. Sz. Miklós püspök napján (decz. 6.) 4-r. A—E₁₁ ív = 18 levél, hatméretű versben írva. E kis művet említi Bod Péter is: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*. Tom. II. lib. III. pag. 227. most kiadott munkájában, s kiadási helyét és idejét Pragæ 1588 teszi, hihetőleg az ajánló levél végén álló datum után.

A csata leírása után következik az epigramma, melyet

* Vásárhelyi Ferenczet 1584 ápril 11-én a heidelbergi egyetem anyakönyvébe írták be, Fegyverneki Izsákkal és Tolnai Ferenczcel együtt, s ugyanazon évben (1584) a wittembergibe is. Fegyverneki ellenben már megelőzőleg 1581-ben volt beírva a wittembergi egyetem anyakönyvébe.

rögtönözve mondott Frenzelius Heressinczi Péter győri püspök és Magyarország kancellárja ebédjén, a törökön nyert győzelemről, hol 1400 török maradt a csatatéren.

A füzet két utolsó lapján — bár a szövegben is fölhozza — néhány főnemes katonát említ, kik az ütközetben el-estek: Széki Péter, Becz Miklós, Nagy György, Nagy Mihály, testvérek; Togácsi Gáspár, Vajda Miklós, Soóri Pál, Pethe György, hetesi; Kercsi Lénárt, Soldos Ferencz; Trombitás Mihály, Trombitás András, testvérek; Bay Gáspár, Tárnok Lukács, Perneszi és mások.

Elősorolja az elesett németeket is. Equites flavi (sárga hajtókások) 17 és 24 szolgál; a veres hajtókások közül (equites punicei) 14 és 28 szolgál; a feketék közül (equites atrati) 19 és 18 szolgál. Hiányzott ezeken kívül több is, mind a lovasok, mind a gyalogok közül.

Tasnádi R. (=uber) Mihály életét s a püspöksége idejében Erdélyben történeteket leírja Bod P. «Polikarpus»-ában (55—62. l.). Említi itt azt is, hogy 1588-ban a németországi fundamentomosabb iskolákba ment, s a versszerzésben is szép tehetsége volt. Mi két versét találtuk: egyet Csanádi Jánoshoz 1588 és egy másikat Garai Jánoshoz 1589. évekből. Hogy a wittembergi egyetemen tanult, arról hallgat Bod s az Athenában is csak annyit említ róla, hogy 1606. a régi kanonokat közhaszonra kibocsátotta az erdélyi ekkleziák igazgatóására.

*Ungvári F. János*ról nincs említés az Athenában, de ez aligha nem az, kiről a Polikarpusban, mint erdélyi ref. püspökről így ír Bod: Hol született, nevedett, *tanult*, ifjúságának idejét micsoda dolgokban töltötte, abban az időben meg nem irattatván, már ma a feledékenységnek fedele alá borította a régi idő. 1599-ben gyulafehérvári pap volt, a mikor püspökké választották június 13-án Marosvásárhelyt s a synodus a többek között ezt a propositiót is elibe írta: «Mivel hogy ő kegyelme *ifjúszerű ember*, de mindazáltal az ekkleziának nagyobb része ő kegyelmére suffragált: ő kegyelme is, mint a főurimat, azonképpen az együgyüeket is megbecsülje és semmi személyválogatás benne ne találtassék.» El-est a goroszlói csatában 1601. (48. l.)

Máriássy Zsigmond. Született 1564-ben; neje: Szinyei

Merse Erzse. 1600-ban Szepesvármegye alispánja volt. Meghalt 1622. — Fraknói Vilmos azt írja róla, hogy 1598-ban a strassburgi egyetemen lehetett, kiről tudjuk, hogy a XVI. század végső éveiben itt tanult Duchon Mátyással, s Győrnek visszafoglalását ünnepélyes előadással és versek kinyomatásával ülték meg 1598-ban a strassburgi magyar tanulókkal. (Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.)

KONCZ JÓZSEF.

RONTÓ PÁL PIKÁRÓ-REGÉNY.

E cím egyúttal cikkemnek foglalatja is. Rontó Pálról való e vélekedésem nem épen mai keletű, mert már évekkel ezelőtt kifejeztem a «Gazette de Hongrie»-ban (1886. évf.), melynek hasábjain a magyar irodalom fejlődését röviden ismertetvén, Gvadányi munkásságáról is megemlékeztem. — Különösnek is épen csak első tekintetre tetszetik, sőt én ellenkezőleg azon csodálkozom, hogy irodalomtörténet-íróink miért hogy kezdettől fogva észre nem vették azt a szembe-tünő hasonlatosságot, mely Gvadányinak e kedvelt műve és a spanyol *novela picaresca*, a francia *roman comique*, a német *schelmroman* között fönnáll.

E hasonlóságot én annyira kézzelfoghatónak tartom, hogy állításom bizonyítására szükségtelennek vélem a hosszasabb fejtegetést, hanem bátran ki merem jelenteni, hogy Gvadányi művének első része, a míg Rontó Pál kalandjairól szól, tulajdonkép nem egyéb, mint egy *pikáró*-regény, a mely műfaj a spanyolok földjén termett legelőször (1553), a minőt a francia Scarron (*Roman comique*, 1662) és Le Sage (*Le diable boiteux*, 1707 és *Gil Blas de Santillane*, 1715) is írtak, de a mely nemben talán a német Grimmshausen híres művét (*Der abentheuerliche Simplicissimus*, 1669) illeti meg az elsőség. Maga Rontó Pál sem más, mint egy *picaro*, mint egy *schelm*, mint a spanyol *Lazarillo de Tormes*nek és a német *Simplicissimus*nak magyar mása. Mint külföldi társai, úgy Rontó is, parasztfiú, ki a természettől sok kedvességgel, jóízű humorral és kivált éles észszel van megáldva. — Élete